

DEMOKRATİK REJİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ*

Prof. Dr. Hikmet Sami TÜRK

I. GİRİŞ

Demokratik rejim, devleti yönetenlerin yönetilenler tarafından özgürce seçildiği siyasî rejimdir. Anayasa'mıza göre Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez, değiştirilmesi teklif edilemez niteliklerinden biri, "demokratik" bir hukuk devleti olmasıdır (m. 2, 4). Vatandaşlar, kanunda gösterilen koşullara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptirler. Seçimler, "serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır." (m. 67/I-II). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 1. Protokol ile -aralarında Türkiye'nin de bulunduğu- "Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak koşullar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapılmayacağı taahhüt" etmişlerdir (m. 3).

Böylece "serbest seçimler", demokratik rejimlerde yönetim yetkisinin kaynağı, meşruiyetin temelidir¹. Çok partili demokratik rejimlerde yasama organı seçimlerinde uygulanan seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır:

1. Bir ülkede yapılan seçime katılan siyasî partilerden hangisi veya hangilerinin hükümet kurmaya yeterli bir parlamento çoğunluğu kazanacağını, hangi parti veya partilerin muhalefet olarak denetim göre-

* Türkiye Barolar Birliği'nin 25 Aralık.2013 günü Ankara'da düzenlediği Temiz ve Adil Seçim Sempozyumu'nda Adalet E. Bakanı Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından yapılan konuşmanın daha sonra genişletilmiş, ara başlıkları konmuş ve dipnotları eklenmiş metni

¹ Bu konuda daha geniş açıklama için bk. Hikmet Sami Türk, "Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?", Hikmet Sami Türk/Erol Tuncer, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları, Ankara 1995 (TESAV Yayınları No. 6), 3 vd.

vi yapacağını belirlemek. Seçim sisteminin bu işlevine “fayda (yarar)” ilkesi denir. Yapılan seçimin ülkeyi istikrar içinde yönetecek bir hükümetin kurulmasına olanak verecek bir parlamento çoğunluğunun ortaya çıkmasını sağlaması açısından bu işlev, “yönetilebilirlik”, başka bir deyişle, “istikrar” ya da –her iki terimi bir araya getirerek– “yönetimde istikrar” ilkesi olarak da adlandırılır.

2. Seçime katılan siyasî partiler ve bağımsız adayların seçmenlerden aldıkları oy sayıları oranında parlâmentoda temsiline olanak sağlamak. Seçim sisteminin bu işlevine “adalet” ya da “temsilde adalet” ilkesi denir.

Seçimle iş başına gelen devlet organları hakkında da örnekseme yoluyla uygulama alanı bulan, aslında ters yönde işleyen, birine üstünlük verildiğinde diğerinin etkisi zayıflayan iki amacı ifade eden bu ilkeler, her ülkenin koşullarına uygun bir sentez içinde dengelenmek istenir. Bu sentezde “yönetimde istikrar” ve “temsilde adalet” ilkelere yer aldığı ölçülere göre çeşitli seçim sistemleri ortaya çıkmıştır².

Bu sistemler, çoğunluk sistemleri, nispî (orantılı) temsil sistemleri ve karma sistemler olarak üç ana grupta toplanabilir. Çoğunluk sistemlerinde “fayda (yarar)” ya da “yönetimde istikrar” ilkesi, nispî (orantılı) temsil sistemlerinde “adalet” ya da “temsilde adalet” ilkesi ön plândadır. Karma sistemler ise, çoğunluk ve nispî temsil sistemlerini –onların olumlu ve olumsuz yönlerini dengelemek amacıyla– belirli ölçülerde birlikte uygulayan, dolayısıyla her iki ilkeyi birlikte değerlendiren sistemlerdir³.

Anayasa’mızın 67. maddesine 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun’la eklenen VI. fıkra da seçim kanunları için her iki ilkeyi birlikte vurgulayan bir sentez öngörmektedir. Bu fıkraya göre; “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.” Aynı ilkeler, yerel yönetimler seçimlerinde de uygulanır (m. 127/III).

² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Türk/Tuncer, age, s. 4 vd (Türk); Hikmet Sami Türk, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara 1997 (TE-SAV Yayınları No. 13), s. 3 vd, 118; Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, Anayasa Yargısı, S. 23, Ankara 2006 (Anayasa Mahkemesi Yayınları: 54), s. 77 vd.

³ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bk. Türk, agb, s. 99-101.

II. TÜRKİYE'DE YASAMA ORGANI SEÇİMLERİNDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Türkiye'nin ilk yazılı anayasası niteliğindeki Kanun-i Esasî ile I. Meşrutiyet'in 23 Aralık 1876 günü ilânından sonra 1877'den başlayarak II. Meşrutiyet, TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet dönemlerinde yasama organı için basit ve mutlak çoğunluk sistemleriyle önceleri iki dereceli, 1946'dan itibaren tek dereceli seçimler yapılmıştır⁴. II. Meşrutiyet döneminde çeşitli siyasi partiler kurulmuş⁵; Anadolu ve Rume- li Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı niteliğindeki Halk Fırkası ile girilen Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1924'ten itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası (1935'te Cumhuriyet Halk Partisi) yanında başka partile- rin kurulması denemeleri, uzun süreli olmamıştır⁶. Çok partili rejimin kalıcı bir biçimde Türk siyasal yaşamının bir parçası hâline gelmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 1945'te Türkiye'de çok partili yaşama geçilmiş⁷ ve 1946'dan bu yana milletvekili seçimleri tek

⁴ (4) I. ve II. Meşrutiyet, TBMM Hükümeti dönemleri ile Cumhuriyet döneminde 1946'ya kadar basit ve mutlak çoğunluk sistemleriyle iki dereceli olarak yapılan yasama organı seçimleri hakkında ayrıntılı genel bilgi için bk. Servet Armağan, Türk Esas Teşkilât Hukuku, İstanbul 1979 (İÜHF Yayınları No. 2584/580), s. 175-177, 188, 195 dn. 95); Erol Tuncer, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler, Ankara 2002 (TESAV Yayınları No. 17), s. 19-21; ayrıca A. Selçuk Özçelik, Esas Teşkilât Huku- ku Dersleri, C. 2, Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Müesseseleri, 1. Kitap, İstanbul 1976 (İÜHF Yayınları No.2134/475), s. 83 vd; Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6. bası, İstanbul 1986 (Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 12), s. 30; Emi- ne Yavaşgel, Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum, Ankara 2004 (Nobel Yayın No. 738, Hukuk Yayınlar Dizi No. 31), s. 153 vdd, 156.

İlk kez tek dereceli olarak yapılan 1946 milletvekili genel seçimi hakkında bu yö- nüyle bk. Erol Tuncer, 1946 Seçimleri, Ankara 2008 (TESAV Yayınları No. 32), s.123 vd.

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Erdoğan Teziç, Siyasî Partiler (Partilerin Hukukî Rejimi ve Türkiye'de Partiler), İstanbul 1976 (Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 47), s. 176-208; toplu bilgi için bk. Ahmet N. Yücekök, Siyaset Sosyolojisi Açısın- dan Türkiye'de Parlatentonun Evrimi, Ankara 1983 (AÜSBF Yayınları: 533), s. 83-88.

⁶ 1924'te kurulan, fakat 1925'te Hükümetçe kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930'da kurulan, fakat aynı yıl kurucusu Fethi Bey (Okyar) tarafından fes- hedilen Serbest Cumhuriyet Fırkası ile yine 1930'da kurulan, fakat Hükümetçe ça-lışmasına izin verilmeyen Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve 1930'da kurulan, fakat 1931'de Hükümetçe kapatılan Ahali Cumhuriyet Fırkası hakkında geniş bilgi için bk. Teziç, age, s. 242-251.

⁷ 18 Temmuz 1945 günü Nuri Demirağ tarafından kurulan Millî Kalkınma Partisi

dereceli olarak yapılmıştır. Demokratik süreç, 1960 ve 1980’de darbe veya askerî müdahalelerle iki kez kesintiye uğrasa da, 1946’dan bu yana değişik seçim sistemleriyle halkımız sandık başına gitmektedir. 68 yılı aşkın bir süre boyunca Türkiye’de yapılan milletvekili ve 1961 Anayasası döneminde Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde uygulanan seçim sistemleri şöyle sıralanabilir:

1. İller itibariyle liste usulü çoğunluk sistemi. 1960’a kadar milletvekili seçimlerinde uygulanan bu sistem, bir ilde oyların çoğunluğunu alan siyasi parti aday listesindeki isimlerin -istisnai durumlar dışında- tamamının seçilmesini sağlıyordu. Adaletsiz sonuçlar doğuran bu sistem, ülke genelinde oyların çoğunluğunu kazanarak iktidar olan siyasi partinin Meclis’te oy oranının çok üstünde bir sandalye sayısı ile yer almasına karşılık, daha az oy alan muhalefet partilerinin oy oranlarının altında kalan sandalye sayıları ile temsil edilmelerine yol açıyordu. Bu durum, muhalefetin Meclis’te etkili bir denetim yapmasını engelliyor; sonuç olarak, özellikle 1950’li yılların ikinci yarısında iktidar partisinin antidemokratik gidişi frenlenemiyordu. 1960’ta devrim olarak adlandırılan darbe ortamına böyle gelinmiştir.

1961 Anayasası döneminin çift meclisli parlamento yapısı içinde Millet Meclisi için nispi temsil sisteminin değişik türleri uygulanırken; Cumhuriyet Senatosu için başlangıçta “çoğunluk usulü” kabul edilmiş, 1964’te nispi temsil sistemine geçilmiştir⁸.

2. Nispi (orantılı) temsil sistemleri: Çoğunluk sisteminin 1960 öncesindeki olumsuz sonuçlarına bir tepki olarak, 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi seçimlerinin hepsinde, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise 1964’ten itibaren nispi temsil sisteminin değişik türleri uygulanmıştır. 1961’de basit seçim sayılı çevre barajlı⁹ *d’Hondt* sistemiyle başlayan nispi temsil uygulaması, 1965’te millî bakiye (ulusal artık)

ile 7 Ocak 1946 günü Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulan Demokrat Parti hakkında toplu bilgi için bk. Teziç, age, s. 251-255 (MKP), 255-262 (DP); DP’nin kuruluşu ve muhalefet yılları hakkında geniş bilgi Cem Eroğul, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), Ankara 1970 (AÜSBF Yayınları No. 294), s. 9-62.

⁸ Bu konuda bk. Tuncer, age (Osmanlı’dan Günümüze Seçimler), s. 30, Erol Tuncer, Cumhuriyet Senatosu Seçimleri, Ankara 2010 (TESAV Yayınları No. 35), s. 74.

⁹ “Basit seçim sayılı baraj” kavramı için bk. Türk/Tuncer, age, s. 37 (Türk); Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 8; Türk, age, s. 96 vd.

sistemi¹⁰ olarak, ondan sonra 1961 Anayasası dönemi sonuna kadar barajsız *d'Hondt* sistemi olarak devam etmiştir. 1968'de yeniden basit seçim sayılı çevre barajı konmak istenmiş, ancak bu amaçla 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun'la Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklik, Anayasa Mahkemesi'nin çok eleştirilen bir kararıyla, "engelli seçim düzeninin" demokratik hukuk devleti, seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir¹¹.

Nispi temsil sistemi uygulamasının siyasî sonuçları ise, 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi'ne giren veya yeni kurulan parti sayısının artması, yapılan beş milletvekili genel seçiminden sadece ikisinden (1965 ve 1969 milletvekili seçimlerinden) bir tek parti iktidarının çıkması; geri kalan üçünde hiçbir partinin tek başına hükümet kurabileceği bir parlamento çoğunluğuna ulaşamaması, o yüzden iki veya üç¹², hatta dört partili olarak¹³, bazen bağımsız ya da milletvekili seçildikleri partiden ayrılarak bakan olmuş milletvekilleriyle birlikte koalisyon hükümetleri kurulmasının¹⁴ bir zorunluluk hâline gelmesidir.

¹⁰ Millî bakiye (ulusal artık) sistemi hakkında bilgi ile bu sistemin uygulandığı 1965 milletvekili genel ve 1966 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri sonuçları için bk. Erol Tuncer/Necati Danacı, Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, Ankara 2003 (TESAV Yayınları No. 21), s. 15-19. Millî bakiye sisteminin uygulanışı hakkında bilgi ve bu sistemin uygulandığı 1965 milletvekili genel seçimi sonuçları için bk. Sonnur Bakır/Semra Küçükoglu/Sevgi Pehlivan (Haz.), Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları, Ankara 1982 (TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları: 5), s. 104-106.

¹¹ Anayasa Mahkemesi, 3, 4 ve 6.5.1968, E. 1968/15, K. 1968/13 (AYMKD, S. 6, s. 169-175, 177). Bu Kararla ilgili eleştiriler için bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 9+dn. 18, 19.

¹² 1961'de CHP Genel Başkanı Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan CHP-AP Koalisyon Hükümeti, Türkiye'de iki partili koalisyon hükümetlerinin ilk örneği, 1962'de yine CHP Genel Başkanı Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün Başbakanlığında TBMM dışından da bakan atanarak kurulan CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti de, Türkiye'de bağımsızlarla birlikte üç partili koalisyon hükümetlerinin ilk örneğidir. Bu konuda bk. Türker Sanal, Türkiye'nin Hükümetleri, Ankara 1997, s. 27 vd, 28 vd, 142, 143 vd.

¹³ 1965'te Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığında kurulan AP-CKMP-MP-YTP Hükümeti ile 1975'te AP Genel Başkanı Isparta Milletvekili Süleyman Demirel'in Başbakanlığında kurulan ve "1. Milliyetçi Cephe Hükümeti" olarak anılan AP-MSP-CGP-MHP Koalisyon Hükümeti, bir dörtlü koalisyon örneğidir. Bu konuda bk. Sanal, age, s. 49, 167 vd.

¹⁴ 1978'de CHP Genel Başkanı Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan CHP-CGP-DP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti, AP'den ayrılan 11 milletvekilinden 10'unun Hükümette Bakan olarak yer almasıyla gerçekleşti.

Genellikle uzun müzakereler sonucunda kurulabilen bu hükümetler, –bu dönemde işçi haklarını güvence alan çalışma mevzuatı gibi birçok yeni kanunun iki meclisli bir parlâmento tarafından çıkarılmış, arada iki darbe girişimi önlenerek demokratik rejim korunmuş, 1974’te Kıbrıs Barış Harekâtı gibi önemli işlerin başarılmış olmasına rağmen– koalisyon ortakları arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle fazla uzun ömürlü olmamış; hükümet krizlerinden partiler üstü hükümet¹⁵ ya da azınlık hükümeti¹⁶ formülleriyle çıkılabilen, bazen de güven oyu alamayan hükümetlerce¹⁷ yönetilen ara dönemler yaşanmıştır. Partiler arasında

-
- Bu konuda bk. Sanal, age, s. 55 vd, 173 vd.
- 15 1971’de CHP’den ayrılıp bağımsız olarak hükümet kurmakla görevlendirilen Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in Başbakanlığında AP, CHP ve MGP’li milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri ile TBMM dışından teknokratlarla kurulan iki hükümet, ilk partiler üstü hükümet örnekleri olarak kabul edilebilir. Bu konuda bk. Sanal, age, s. 37-39, 155-158.
- 16 1963’te CHP Genel Başkanı Malatya Milletvekili İsmet İnönü’nün Başbakanlığında TBMM dışından da bakan atanarak kurulan CHP-Bağımsızlar Hükümeti, 15 Ekim 1961 milletvekili genel seçimi sonuçları dikkate alındığında “azınlık hükümeti” olarak nitelenebilir. Başbakan İsmet İnönü tarafından kurulan 10. ve sonuncu hükümet hakkında bilgi için bk. Sanal, age, s. 29 vd. 15 Ekim 1961 milletvekili genel seçimi sonuçları tablosu için bk. Tuncer, age (Osmanlı’dan Günümüze Seçimler), s. 324; Tuncer/Danacı, age, s. 35; Erol Tuncer, 1961 Seçimleri, Ankara 2012 (TESAV Yayınları No. 39), s. 147.
- 1979’da AP Genel Başkanı Isparta Milletvekili Süleyman Demirel tarafından kurulan ve 1961 Anayasası döneminin son hükümeti olan AP Hükümeti de bir azınlık hükümetidir. Bu konuda bk. Sanal, age, s. 57 vd, 175 vd. 1961 Anayasası döneminin son milletvekili genel seçimi olan 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimi sonuçları için bk. Tuncer, age (Osmanlı’dan Günümüze Seçimler), s. 328; Tuncer/Danacı, age, s. 39.
- 17 1974’te Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Üyesi Sadi Irmak’ın Başbakanlığında ağırlıklı olarak TBMM dışından teknokratlarla kurulan Hükümet için yapılan güven oylamasında kabul oyları 17’de kalmış, 358 ret oyu kullanılmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez yeni kurulan bir hükümet, Meclis’ten güvenoyu alamadı. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından bir kez daha hükümeti kurmakla görevlendirilen Irmak, bir “Milli Koalisyon Hükümeti” kurma çabalarında başarılı olamadı. Meclis’ten güvenoyu alamayan Irmak Hükümeti, yerine AP Genel Başkanı Isparta Milletvekili Süleyman Demirel’in Başbakanlığında “1. Milliyetçi Cephe Hükümeti” kuruluncaya kadar 4 ay 14 gün görevde kalmıştır. Bu konuda bk. Sanal, age, s. 47 vd, 165 vd.
- 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçiminden 213 sandalye ile birinci parti olarak çıkan CHP’nin Genel Başkanı Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit tarafından kurulan ve Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği 21.6.1977 tarihli yazısıyla Bakanlar Kurulu listesi onaylanan CHP Azınlık Hükümeti için 3.7.1977 günü Millet Meclisi’nde yapılan güven oylamasında kabul oyları 217’de kalmış, ret oyları 229’a ulaşmıştır. Böylece Başbakan Ecevit tarafından kurulan 2. Hükümet, Cumhuriyet tarihinde güvenoyu alamayan ikinci hükümet oldu. Aynı gün istifa eden Ecevit’in yerine 21.7.1977 günü Cumhurbaşkanı

aşırı derecede bölünmüş sandalye dağılımı nedeniyle Meclislerin başkanlarını seçmekte zorlandığı, sonuç vermeyen oylamalarla yeni Cumhurbaşkanını seçemediği, istikrarsız hükümetlerle sorunlara çözüm arandığı 1961 Anayasası döneminde özellikle 1960'lı ve 1970'li yılların sonlarında anarşik olayların yaygınlaşması, ülkeyi önce 12 Mart 1971 askerî müdahalesi, sonra 12 Eylül 1980 darbesi ortamına sürüklemiştir.

3. Barajlı nispi (orantılı) temsil sistemleri: 1961 Anayasası döneminin 12 Eylül 1980 öncesinde 19 yıl içinde 18 hükümet değiştiren istikrarsız siyasal ortamının faturası, büyük ölçüde o dönemde yapılan beş milletvekili genel seçiminin sadece ikisinde bir tek parti hükümetine olanak veren, üçünde ise buna olanak vermeyen sonuçlarıyla -1961 milletvekili genel seçiminde uygulanan basit seçim sayılı çevre barajı dışında- barajsız uygulanan nispi temsil sistemine çıkarılmıştır.

O nedenle 1982 Anayasası döneminin 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, *d'Hondt* usulü nispi temsil sistemini korumakla birlikte; tek parti iktidarını kolaylaştırmak amacıyla, 1995'e kadar uygulanan basit seçim sayılı çevre barajı ile ülke genelinde kullanılan geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partilerin milletvekili çıkarılmasını önleyen ve günümüzde de yürürlükte olan seçim barajını getirmiştir. Bu iki barajın yanında 1995'e kadar seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının önce 7, sonra 6 ile sınırlanması, hatta 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde *d'Hondt* sistemindeki bölme işleminin bir eksiğiyle yapılması da küçük partilerin milletvekili çıkarılmasını zorlaştırmak amacına yönelikti.

Bu dönemde yapılan seçimlerin çoğu, bekleneni vermiştir. Gerçekten bu dönemde yapılan sekiz milletvekili genel seçiminin beşinden bir tek parti iktidarı, üçünden koalisyon hükümeti çıkmıştır. Nitekim bu dönemin ilk iki milletvekili genel seçimi, bir tek parti hükümeti kurulmasına yeterli parlamento çoğunlukları getirmiştir:

Yeni dönemde kurulan 3 siyasî parti ve bağımsız adayların katılımıyla yapılan 6 Kasım 1983 milletvekili genel seçiminde o tarihte 400

Korutürk tarafından yeni Hükümeti kurmakla görevlendirilen AP Genel Başkanı Isparta Milletvekili Süleyman Demirel'in Başbakanlığında "2. Milliyetçi Cephe Hükümeti" olarak anılan AP-MSP-MHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu konuda bk. Sanal, age, s. 51 vdd. Arada geçen bir aylık süre içinde Ecevit Hükümeti görev başında kalmıştır.

üyeli TBMM'de ANAP 212, HP 117 ve MDP 71 sandalye; 7 parti ve bağımsız adayların katıldığı 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçiminde bu kez 450 üyeli TBMM'de ANAP 292, SHP 99 ve DYP 59 sandalye kazanmış; böylece ANAP, her iki seçimde de tek başına iktidar olmuştur¹⁸.

Bundan sonraki üç milletvekili genel seçiminde ise hiçbir parti tek başına hükümet kurmaya yeterli bir parlamento çoğunluğu kazanamamış, koalisyon hükümetleri birbirini izlemiştir. 6 siyasî parti ve bağımsız adayların katılımıyla yapılan 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçiminde oyların partiler arasında dağılması sonucunda Meclis'e giren partilerin sayısı artmış, 5 partinin Meclis'e girdiği bu seçimde DYP 178, ANAP 115, SHP 88, RP 62 ve DSP 7 sandalye kazanmış; iktidar el değiştirmiştir¹⁹. O dönemin siyasal koşulları içinde DYP-SHP (CHP) Koalisyon, DYP Azınlık ve DYP-CHP Koalisyon Hükümetleri kuruldu²⁰.

¹⁸ (18) 6 Kasım 1983 ve 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimleri sonuçları için bk. Tuncer, age (Osmanlı'dan Günümüze Seçimler), s. 329 vd; Tuncer/Danacı, age, s. 40 vd.

¹⁹ 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçimi sonuçları için bk. Tuncer, age (Osmanlı'dan Günümüze Seçimler), s. 331; Tuncer/Danacı, age, s. 42.

²⁰ 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçiminden sonra önce DYP Genel Başkanı İsparta Milletvekili Süleyman Demirel'in Başbakanlığında DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993 günü ölümünden sonra Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine DYP yeni Genel Başkanını seçinceye kadar Koalisyon Hükümeti SHP Genel Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İzmir Milletvekili Erdal İnönü'nün Başbakan Vekilliğinde devam etti. 13 Haziran 1993 günü toplanan DYP Olağanüstü Büyük Kongresi'nde Genel Başkan seçilen İstanbul Milletvekili Tansu Çiller, Türkiye'nin ilk ve şimdiye değin tek kadın Başbakanı oldu. Çiller'in Başbakanlığında II. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti kuruldu. Fakat SHP Kurultayı'nda yeniden Genel Başkan adayı olmayan İnönü, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevinden çekildi. Yerine Genel Başkan seçilen Murat Karayalçın, Meclis dışından aynı göreve getirildi. SHP ve CHP'nin CHP çatısı altında birleşmesinden sonra Genel Başkanlığa Gaziantep Milletvekili Hikmet Çetin seçildi ve bir DYP-CHP Koalisyonuna dönüşen Hükümette aynı görevi sürdürdü. 9.9.1995 günü toplanan CHP Kurultayı'nda Çetin'in yerine Genel Başkan seçilen Antalya Milletvekili Deniz Baykal ile Koalisyonun devamı konusunda anlaşamayan Başbakan Çiller istifa etti. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Çiller'in DYP Azınlık Hükümeti hakkında 16.10.1995 günü yapılan güven oylamasında 191 kabul oyu karşılıklı 230 ret oyu kullanıldı.

Bunun üzerine istifa eden ve bir kez daha hükümeti kurmakla görevlendirilen DYP Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Çiller ile CHP Genel Başkanı Antalya Milletvekili Baykal arasında erken seçim koşuluyla Çiller'in Başbakanlığında DYP-CHP Koalisyon Hükümeti Protokolü imzalandı.

27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun'la 20. dönem milletvekili genel seçiminin tarihi 24 Aralık 1995 olarak belirlendi (geç. m. 7).

Yukarıdaki gelişmeler ile VII. Demirel ve I, II. ve III. Çiller Hükümetlerinin kuru-

20. yasama döneminde 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la gerçekleştirilen ve demokratikleşme yolunda önemli bir adım niteliği taşıyan Anayasa değişiklikleri arasında 67. maddeye VI. fıkra olarak "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir." hükmü eklendi (m. 5); TBMM üye sayısı, 75. maddenin I. fıkrası yeniden düzenlenerek 550'ye yükseltildi (m. 8).

27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun'la Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklikle daraltılmış seçim çevresi yönteminden vazgeçilmiş; 550 milletvekilinden 100'ünün % 10'luk ülke barajını aşan siyasi partilerin adaylarından [*d'Hondt* sistemine göre yapılacak] bölme işlemleriyle belirlenecek olanların "ülke seçim çevresi milletvekili" ya da -basında kullanılan niteleme ile- "Türkiye milletvekili" olarak seçilmesi öngörülmüş²¹; basit seçim sayılı çevre barajının 2 ve 3 milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde % 25 olarak uygulanması hükmüne bağlanmıştı (4125 sayılı Kanun'la değiştirilen Milletvekili Seçimi Kanunu m. 3, 4 ve 34. ile yeni eklenen m. 34/A). Ancak bu Kanun'un ülke seçim çevresi ile ilgili hükümleri, Anayasa Mahkemesi'nce Anayasa'nın 80 ve 75. maddelerine, çevre barajı ile ilgili hükümleri 67. maddedeki "temsilde adalet" ilkesi ile 76. ve bu yolla 2. maddelerine aykırı görülerek iptal edilmiş; buna karşılık % 10 oranındaki ülke seçim barajı, 67. maddedeki "yönetimde istikrar" ilkesine uygun bulunmuştur²². Bunun üzerine 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı Kanun'la Milletvekili Seçimi Kanunu'na eklenen bir geçici madde ile yalnız 20. dönem milletvekili genel seçiminde uygulanmak üzere çevre barajı % 10 olarak belirlenmiş (m. 3 ile eklenen geç. m. 14); ancak bu düzenleme de Anayasa'nın 153. maddesinde ifadesini bulan Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesine aykırı görülerek iptal edilmiştir²³.

luşu hakkında daha geniş bilgi için bk. Sanal, age, s. 73-81, 187-195.

²¹ "Türkiye milletvekilliği" ile ilgili olarak bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 100-103.

²² Anayasa Mahkemesi, 18.11.1995, E. 1995/54, K. 1995/59 (AYMKD, S. 31, C. 2, s. 800-867, özellikle s. 844 vd, 852 vd, 864 vd, 866; karşı oy gerekçe ve yazıları s. 867-889).

Bu konuda ayrıca bk. Hikmet Sami Türk, "Demokratik Açılımın Ön Koşulu: Seçim Barajını İndirmek", Cumhuriyet, 8.6.2010, s. 2; Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 103 dn. [1].

²³ Anayasa Mahkemesi, 1.12.1995, E. 1995/56, K. 1995/60 (AYMKD, S. 31, C. 2, s. 890-899, özellikle 898 vd; karşı oy gerekçe ve yazıları s. 900-903).

Bu konuda ayrıca bk. Türk, agm, Cumhuriyet, 8.6.2010, s. 2.

Böylece 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimi, 12 parti ve bağımsız adayların katılımıyla çevre barajı ortadan kalkmış olarak % 10 ülke barajı ile yapılmış ve artık 550 üyeli TBMM’de RP 158, ANAP 132, DYP 135, DSP 76, CHP 49 sandalye kazanmış²⁴; dolayısıyla hiçbir parti, tek başına hükümet kurmaya yeterli bir parlamento çoğunluğuna ulaşamamıştır.

24 Aralık 1995 milletvekili genel seçiminden sonra DYP Genel Başkanı *Tansu Çiller* ile ANAP Genel Başkanı *Mesut Yılmaz*, 3 Mart 1996 günü “dönüşümlü başbakanlık” temelinde bir Ortak Hükümet kurmak için bir protokol imzaladılar. 6 Mart 1996 günü *Mesut Yılmaz*’ın Başbakanlığında kurulan ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti, 12 Mart 1996 günü yapılan güven oylamasında 257 kabul, 207 ret ve 80 çekimser oyla güvenoyu aldı. Fakat koalisyon ortakları ANAP ve DYP milletvekillerinin kabul, RP ve CHP milletvekillerinin ret, DSP milletvekillerinin çekimser oy kullandıkları bu güven oylaması sonucunun Anayasa’nın öngördüğü çoğunluğun altında kaldığı iddiasıyla Anamuhalefet Partisi RP’nin Anayasa Mahkemesi’nde açtığı dava, oylamaya ilişkin TBMM Kararının iptali ile sonuçlandı. “Bakanlar Kurulu’nun güvenoyu almış sayılabilmesi için toplantıya katılan 544 üyenin yarısının bir fazlası olan 273 kabul oyu” gerektiği, “Yeni bir İçtüzük kuralı niteliğindeki bu Karar[ın] Anayasa’nın 96. maddesine aykırı” olduğu gerekçesine dayanan, ancak yürürlüğün durdurulması istemini “sonradan giderilmesi güç ya da olanaksız bir durum ve zarar söz konusu olmadığı” gerekçesiyle reddeden 14.5.1996 tarihli Anayasa Mahkemesi Kararının Resmî Gazete’de yayımlandığı 6 Haziran 1996 günü Başbakan *Mesut Yılmaz*, Cumhurbaşkanı istifasını sundu²⁵.

Cumhurbaşkanı *Süleyman Demirel* tarafından yeni Hükümeti kurmakla görevlendirilen RP Genel Başkanı ve Konya Milletvekili *Necmettin Erbakan* ile DYP Genel Başkanı *Tansu Çiller* arasında ikişer yıllık sürelerle “dönüşümlü başbakanlık” temelinde bir Koalisyon Hükümeti

²⁴ 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimi sonuçları için bk. Tuncer, age (Osmanlı’dan Günümüze Seçimler), s. 332; Tuncer/Danacı, age, s. 43.

²⁵ Anayasa Mahkemesi, 14.5.1996, E. 1996/19, K. 1996/13 (T. C. Resmî Gazete, 6.6.1996, s. 27-33, karşı oy yazısı ve değişik gerekçe s. 33-38; AYMKD, S. 32, C. 2, s. 686-695, özellikle 693-695, karşı oy yazısı ve değişik gerekçe s. 695-703. ANAP Genel Başkanı Rize Milletvekili *Mesut Yılmaz*’ın Başbakanlığında ANAP-DYP Ortak Hükümeti hakkında daha geniş bilgi için bk. Sanal, age, s. 85 vd, 197 vd.

ti kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. Yeni Bakanlar Kurulu listesi, 28 Haziran 1996 günü Cumhurbaşkanı'nca onaylandı. 8 Temmuz 1996 günü 544 milletvekilinin katılımıyla yapılan güven oylamasında 278 kabul, 265 ret, 1 çekimser oy kullanıldı. RP-DYP Hükümeti döneminde lâik devlet anlayışına aykırı, toplum düzenini dinî temellere dayandırmaya yönelik kaygı verici hareketler ön plâna çıktı. 28 Şubat 1997 günü Cumhurbaşkanı *Demirel*'in başkanlığında yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısında lâik Cumhuriyete yönelik eylemlere karşı alınması gereken önlemleri gösteren 18 maddelik bir tavsiye kararı oybirliğiyle kabul edildi. Bu arada Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, bazı üyelerinin lâiklik ilkesine aykırı davranışları nedeniyle RP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı. Ülkedeki lâiklik karşıtı hareketlerin toplumda yarattığı gerilim tırmanırken, TÜRK-İŞ, DİSK, TESK, TİSK ve TOBB gibi işçi ve işveren kuruluşları, sivil toplum örgütleri Hükümetin çekilmesi yönünde görüş açıklamaya başladılar. Bu gelişmeler üzerine Başbakan *Necmettin Erbakan*, RP-DYP Koalisyon Protokolü'ne uygun olarak Başbakanlığa DYP'nin geçebilmesi için Başbakanlık görevinden çekildiğini 18.6.1997 tarihli bir yazıyla Cumhurbaşkanı'na arz etti²⁶.

İstifayı kabul eden Cumhurbaşkanı *Demirel*, ülkenin içinde bulunduğu koşul-larda çekilen Hükümetin yarattığı bunalımın devamı anlamına gelebilecek bir görevlendirme yerine, *Mesut Yılmaz*'ı yeni Hükümeti kurmakla görevlendirdi. Cumhurbaşkanı *Demirel*, *Yılmaz*'ın görevi iade etmesi gerektiğini, O'nun kuracağı Hükümete ret oyu vereceklerini belirten RP, DYP ve BBP milletvekilleri ile 3 bağımsız milletvekilinin Cumhurbaşkanı'na Özel Kalem Müdürlüğüne 278 imzalı bir "deklarasyon" teslim etmeleri üzerine 28 Haziran 1997 günü kamuoyuna hareket tarzını ve bu konudaki gelişmeleri anlatan anayasal gerekçeleriyle açıklayan bir bildiri yayımladı. Cumhurbaşkanı *Demirel*, özetle, kendisinin bu sıfatla "Meclis'in ikinci plâna itilmesine razı" olmadığını, 21 yıl çatısı altında görev yaptığı ve Büyük *Atatürk*'ün "en büyük eserim" dediği TBMM'nin bunalıma en doğru çareyi bulacağından herkesin emin olması gerektiğini belirtiyordu.

²⁶ RP Genel Başkanı Konya Milletvekili *Necmettin Erbakan*'ın Başbakanlığında RP-DYP Koalisyon Hükümetinin kuruluşu ve *Erbakan*'ın çekilmesine yol açan olaylar hakkında geniş açıklamalar için bk. Sanal, age, s. 87-91, 199 vd.

ANAP Genel Başkanı Rize Milletvekili *Mesut Yılmaz*'ın Başbakanlığında 55. Cumhuriyet Hükümeti olarak kurulan ve ANAP, DSP, DTP ve 1 bağımsızdan oluşan Koalisyon Hükümetinin listesi 30 Haziran 1997 günü Cumhurbaşkanı'nca onaylandı. 12 Temmuz 1997 günü 539 milletvekilinin katılımıyla yapılan güven oylamasında III. *Yılmaz* Hükümeti, 55. Cumhuriyet Hükümeti olarak 281 kabul, 256 ret ve 2 çekimser oyla güvenoyu aldı²⁷.

1998 sonuna kadar iktidarda kalan üç partili Koalisyon Hükümeti, aslında bir azınlık hükümeti idi; CHP'nin desteğiyle görev başındaydı. CHP'nin bu desteği çekmesi üzerine; önce Devlet Bakanı *Güneş Taner*, hakkındaki gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında güvensizlik önergesiyle düşürülmüş; arkadan Başbakan *Mesut Yılmaz* başkanlığındaki 55. Hükümet düşürülmüştür. 56. Hükümet ise, DSP Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili *Bülent Ecevit*'in Başbakanlığında ülkeyi seçime götürecek bir DSP azınlık hükümeti olarak kurulmuştur.

Bu Hükümet zamanında 20 siyasî parti ve bağımsız adayların katılımıyla 18 Nisan 1999 günü yine çevre barajı olmaksızın % 10 ülke barajı ile yapılan 21. yasama dönemi milletvekili genel seçiminde 550 üyeli TBMM'de DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85, Bağımsızlar 3 sandalye kazanmış²⁸; dolayısıyla bu seçimde de hiçbir parti, tek başına hükümet kurmaya yeterli bir parlamento çoğunluğuna ulaşamamıştır. Böyle olduğu hâlde bu dönemde Meclis'te bulunan tüm siyasî partilerin uzlaşmasıyla kabul edilen ve temel hak ve özgürlükler konusunda Türkiye'yi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri çizgisine getiren 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'la 1982 Anayasası'nda şimdiye kadarki en kapsamlı değişiklikler yapıldı.

Yine 21. yasama döneminde DSP Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili *Bülent Ecevit*'in Başbakanlığında kurulan ve yaklaşık üç buçuk yıl devam eden DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti de, bu dönemde siyasî uzlaşma kültürünün bir örneği olarak tarihe geçecektir.

²⁷ ANAP Genel Başkanı Rize Milletvekili *Mesut Yılmaz*'ın Başbakanlığında kurulan ve basında "Anasol-D" olarak adlandırılan ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümetinin kuruluş süreci ile ilgili geniş açıklamalar için bk. Sanal, age, s. 91-100, 201 vd.

²⁸ 18 Nisan 1999 milletvekili genel seçimi sonuçları için bk. Tuncer, age (Osmanlı'dan Günümüze Seçimler), s. 334; Tuncer/Danacı, age, s. 44.

Henüz beş yıllık yasama döneminin bitmesine bir buçuk yıllık bir süre varken alınan erken genel seçim kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 günü 18 siyasî parti ve bağımsız adayların katılımıyla yapılan ve –bir parti (AK Parti veya kısaca AKP) dışında– Meclis'teki tüm partilerin dışarıda kalması ve 21. dönemde Meclis dışında kalan CHP'nin yeniden Meclis'e girmesiyle sonuçlanan 22. dönem milletvekili genel seçimi, iki partili bir parlamento yapısı getirmiştir. Bu seçimde AKP 363, CHP 178, Bağımsızlar 9 sandalye kazanmışlardır²⁹. Bu seçimin dikkati çeken önemli bir özelliği, ülke genelinde geçerli oyların % 34.29'unu alan AKP, % 19.38'ini alan CHP ve % 1'ni alan Bağımsızların toplam oy oranlarının ancak 54.67'ye ulaşması, dolayısıyla toplam geçerli oyların % 45.33'ünün Meclis'te temsil edilmemesidir. Bu durum, bu oyların bir bölümünün siyasî partiler ve bağımsız adaylar arasında milletvekili çıkarmaya yetmeyecek kadar dağılması yanında önemli ölçüde % 10 oranındaki ülke seçim barajından kaynaklanmaktadır³⁰. Eğer ülke seçim barajı, örneğin % 5 olsaydı; 18 siyasî partinin katıldığı bu seçimde DYP % 9.56, MHP % 8.35, GP % 7.26, DEHAP % 6.23 ve ANAP % 5.12 oranındaki oylarıyla milletvekili çıkarabilir; böylece Meclis'te sandalye kazanan parti sayısı 7 olabilirdi.

Bu çarpıklık, 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçiminden sonra 2003 yılında iki vatandaşımız tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1. Protokol'ün [serbest seçim hakkı ile ilgili] 3. maddesine dayanılarak Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı açılan davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kararda da dile getirilmiş; Türkiye'de uygulanan % 10 ülke barajının Avrupa'daki en yüksek oran olarak görüldüğü, istikrarlı parlamento çoğunluklarının oluşturulması amacından vazgeçmeksizin çeşitli siyasî eğilimlerin optimum temsilini sağlamak üzere baraj oranının düşürülmesi ve/veya düzel-

²⁹ 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimi sonuçlarına ilişkin 9.11.2002 tarih ve 883 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı için bk. T. C. Resmî Gazete, 10.11.2002, S. 24932, s. 41-44; 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimi sonuçları için ayrıca bk. Tuncer/Danacı, age, s. 46; Erol Tuncer/Coşkun Kasapbaş/Bülent Tuncer, Seçim 2002. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2003 (TESAV Yayınları No. 20), s. 62; krş. Erdoğan Günel, Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Ankara 2005 (Turhan Kitabevi Yayınları), s. 149 (Bu sayfadaki Tablo XV'te 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimi sonuçları, AKP 365, CHP 177, Bağımsızlar 8 olarak gösterilmiştir.)

³⁰ Aynı yönde bk. Tuncer/Kasapbaş/Tuncer, age, s. 67 vd; Günel, age, s. 149 vd.

tici dengeler getirilmesi temenniye değer olmakla birlikte, bu konuda ulusal düzeyde karar verecek olanlara yeterli genişlikte bir takdir alanı bırakmak gerektiği, zaten Türk toplumunda çok tartışılan seçim sistemi konusunda gerek Parlâmento'da, gerek sivil toplumun önde gelen kişileri tarafından barajın etkilerini düzelterek çeşitli öneriler yapıldığı; Mahkeme'ce Türkiye'nin Ek 1. Protokol'ün [serbest seçim hakkı ile ilgili] 3. maddesi çerçevesindeki takdir hakkının dışına çıktığının düşünülmediği belirtilmiştir³¹.

3 Kasım 2002 seçiminden sonra 58. Hükümet, AKP Genel Başkan Yardımcısı ve Kayseri Milletvekili *Abdullah Gül* tarafından kuruldu. Anayasa'nın milletvekili seçilme yeterliliği ve ara seçimleri ile ilgili 76 ve 78. maddeleri ve Siyasî Partiler Kanunu'nun siyasî partilere üyelikle ilgili 11., Milletvekili Seçimi Kanunu'nun ara seçimi, milletvekili seçilemeyecek olanlar ve bir seçim çevresinde yapılan seçimin seçim işlemleri nedeniyle iptaline karar verildiği takdirde yeniden seçim için oy verme günü ile ilgili 7, 11 ve 39. maddelerinde yapılan değişikliklerle *Recep Tayyip Erdoğan*'ı engelleyen siyasî yasaklar kaldırıldıktan ve milletvekili seçilmesine olanak sağlandıktan sonra³²; Yüksek Seçim Kurulu'nca Pervari ilçesinin bir köyünde toplam 706 seçmenin kayıtlı olduğu üç sandıkta sandık kurulları usulüne uygun olarak oluşturulmadığı için iptal edilen Siirt milletvekili seçimi³³, 9 Mart 2003 günü yenilendi. 4 partinin katılımıyla yapılan bu seçimde geçerli oyların % 84.8'ini alan AKP'nin adayı olarak milletvekili seçilen *Erdoğan*³⁴, Gül Hükümetinin 11 Mart 2003 günü çekilmesi üzerine aynı gün Cumhurbaşkanı *Ahmet Necdet Sezer* tarafından yeni Hükümeti kurmakla görevlendirildi. Böylece *Erdoğan*'ın Başbakan, *Gül*'ün Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olduğu 59. Hükümet kuruldu.

³¹ European Court of Human Rights, 30.1.2007, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, Judgment, s. 1, 17 vd. Bu Kararın daha geniş bir özeti için bk. Türk, agm (Demokratik Açılışın Ön Koşulu: Seçim Barajını İndirmek).

³² Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tuncer/Kasapbaş/Tuncer, age, s. 83-85.

³³ Yüksek Seçim Kurulu'nun "3.11.2002 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçiminde Siirt İli seçim çevresinde yapılan seçimin 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 39/2-3. maddesi çerçevesinde seçim işlemleri nedeniyle iptaline" ilişkin 2.12.2002 tarih ve 978 sayılı Kararı için bk. T. C. Resmî Gazete, 8.12.2002, S. 24957; Tuncer/Kasapbaş/Tuncer, age, s. 81 vd.

³⁴ 9 Mart 2003 günü Siirt'te yapılan yenileme seçimi sonuçlarına ilişkin 11.3.2003 tarih ve 212 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı için bk. T. C. Resmî Gazete, 11.3.2003, S. 25045; bu konuda toplu bilgi için bk. Tuncer/Kasapbaş/Tuncer, age, s. 85 vd.

22. yasama döneminde Cumhurbaşkanı *Sezer*'in görev süresinin dolması üzerine, yeni Cumhurbaşkanı seçiminin TBMM toplantı yetersayısı konusunda ortaya atılan bir iddianın Anayasa Mahkemesi'nce de benimsenmesi ve seçimin Anayasa'nın 102. maddesinde öngörülen süre içinde sonuçlandırılmayacağına anlaşılması üzerine; aynı madde gereğince öne alınan milletvekili genel seçimi 22 Temmuz 2007 günü yapıldı³⁵. Ancak bu arada 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanun'la yapılan Anayasa değişiklikleri arasında Cumhurbaşkanının nitelikleri ve tarafsızlığı ile seçimine ilişkin 101 ve 102. maddeler yeniden düzenlendi; bu değişiklikler 21 Ekim 2007 günü yapılan halkoylamasıyla kabul edildi.

14 siyasi parti ve bağımsız adayların katılımıyla 22 Temmuz 2007 günü % 10 ülke barajı ile yapılan 23. yasama dönemi milletvekili genel seçiminde MHP İstanbul 3. No.lu seçim çevresi adayı *Atıla Kaya*'nın aday listelerinin kesinleşmesinden sonra ölümü (MvSK m. 25) nedeniyle 549 milletvekilinden oluşan TBMM üyeliklerinin seçime katılan 14 partiden 3'ü ile Bağımsızlar arasındaki dağılımı şöyledir: AKP 341,

³⁵ 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 7 yıllık görev süresi 16 Mayıs 2007'de dolduğu için Anayasa'nın o tarihte yürürlükte olan 102. maddesi uyarınca bu tarihten 30 gün önce başlayan 11. Cumhurbaşkanı seçimi için ilk oylama, 10 günlük aday bildirim süresinden sonra, 27 Nisan 2007 günü yapıldı; fakat 102. maddede Cumhurbaşkanı seçiminde ilk iki oylama için öngörülen üçte iki çoğunluğa (367 oya) ulaşamadı. Konu, Cumhurbaşkanı seçiminde TBMM toplantı yetersayısı olarak da üçte iki çoğunluk aranması gerektiği yolunda önceki uygulamalara ters düşen bir iddia ile Anamuhalefet Partisi CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne taşındı. Bu hatalı görüşü benimseyen Anayasa Mahkemesi'nin ilk oylamayı iptal etmesi üzerine, 6 Mayıs 2007 günü ilk oylamanın yenilenmesine karar verildi. Fakat bu oylamada da Anayasa Mahkemesi'nce benimsenen hatalı yoruma göre toplantı yeter-sayısı olarak aranan üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için; tek aday olarak kalan Abdullah Gül adaylıktan çekildi. Böylece Cumhurbaşkanı seçiminin 102. maddede öngörülen 30 günlük süre içinde sonuçlandırılmayacağı anlaşıldığı için, aynı madde gereğince öne alınan milletvekili genel seçimi 22 Temmuz 2007 günü yapıldı. Bu süreç hakkında toplu bilgi için bk. Erol Tuncer, Seçim 2007. 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri, Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2007 (TESAV Yayınları No. 31), s. 3 vd. Cumhurbaşkanı seçiminde TBMM toplantı yetersayısı olarak 367 milletvekili gerektiği yolundaki hatalı görüşü benimseyen Anayasa Mahkemesi'nin 1.5.2007 tarih ve E. 2007/45, K. 2007/21 (Yürürlüğü Durdurma) ve 1.5.2007 tarih ve E. 2007/45, K. 2007/54 sayılı kararları için sırasıyla bk. T.C. Resmî Gazete, 3.5.2007, S. 26511, s. 70; AYMKD, S. 44, C. 2, s. 943 vd; T.C. Resmî Gazete, 27.6.2007, S. 26565, s. 107-120; AYMKD, S. 44, C. 2, s. 945-962, karşı oy ve ek gerekçe yazıları: 962-983). Bu konudaki tartışmalar için bk. Hikmet Sami Türk, Nasıl Bir Anayasa Değişikliği?, Ankara 2014 (Yetkin Yayınları), s. 131 vd+ dn. 3 "Anayasa Değişikliği, Yargı Denetimi ve Türban Kararı".

CHP 112, MHP 70, Bağımsızlar 26³⁶. Bu seçimde Meclis'e giren 3 parti ile Bağımsızların oy oranları AKP % 46.58, CHP % 20.88, MHP % 14.27, Bağımsızlar % 5.24 = Toplam % 86.97. Meclis'te temsil edilmeyen seçmen oylarının oranı ise % 13.03'tür³⁷. Eğer ülke seçim barajı, % 5 olsaydı; Meclis'e girecek parti sayısı, % 5.42 oranında oy alan DP ile 4 olacaktı.

Yeni Meclis, 28 Ağustos 2007 günü AKP Kayseri Milletvekili *Abdullah Gül*'ü 11. Cumhurbaşkanı seçti. 60. Hükümet, AKP İstanbul Milletvekili *Recep Tayyip Erdoğan* tarafından kuruldu.

31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanun'la yapılan ve 21 Ekim 2007 günü halkoylamasıyla kabul edilen Anayasa değişiklikleri arasında TBMM'nin seçim dönemi "dört yıl" olarak değiştirildiği için (AY m. 77/1); 24. yasama dönemi milletvekili genel seçimi 12 Haziran 2011 günü yapıldı. 15 siyasî parti ve bağımsız adayların katıldığı, % 10 ülke barajının uygulanmaya devam edildiği bu seçimde AKP 327, CHP 135, MHP 53, Bağımsızlar 35 milletvekilliği kazanmışlardır³⁸. Bu seçimde Meclis'e giren 3 parti ile Bağımsızların oy oranları AKP % 49.83, CHP % 25.98, MHP % 13.01, Bağımsızlar % 6.57 = Toplam % 95.39. Meclis'te temsil edilmeyen seçmen oylarının oranı ise % 4.61'dir³⁹. Eğer ülke seçim barajı, % 5 olsaydı; durumda herhangi bir değişiklik olmayacaktı. % 10 ülke seçim barajının çoğunluk sisteminin etkilerini gösterdiği, seçmenlerin oylarını zıyan etmemek için kazanma şansı olan parti ve adaylara yöneldikleri anlaşılmaktadır.

³⁶ 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçimi sonuçlarına ilişkin 30.7.2007 tarih ve 739 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı için bk. T. C. Resmî Gazete, 30.7.2007, S. 26598 Mükerrer, s. 1-3, MHP İstanbul 3 No. lu Seçim Çevresi adayı Atilla Kaya'nın ölümü ile ilgili olarak s. 40; krş. Tuncer, age (Seçim 2007), s. 67 (Yazar, MHP'nin milletvekili sayısını 71, TBMM toplam üye sayısını 550 olarak vermektedir.)

³⁷ Bk. Tuncer, age (Seçim 2007), s.74, 75+dn. 1.

³⁸ 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimi sonuçlarına ilişkin 23.6.2011 tarih ve 1030 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı için bk. T. C. Resmî Gazete, 23.6.2011, s. 3-5; 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimi sonuçları için ayrıca bk. Erol Tuncer, Seçim 2011. 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri, Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2011 (TESAV Yayınları No. 37), s. 59.

³⁹ Krş. Tuncer, age (Seçim 2011), s. 62 vd (Yazar, BDP destekli Bağımsızların oy oranını % 5.67, Parlâmento'da temsil edilmeyen oyların oranını % 5.51 vermekte, bunun % 4.61'inin siyasî partilere, % 0.90'ının Bağımsızlara ait olduğunu ifade etmektedir.)

12 Haziran 2011 milletvekili genel seçiminden sonra da yeni (61.) Hükümet, AKP İstanbul Milletvekili *Recep Tayyip Erdoğan* tarafından kuruldu. Seçimin önemli sonuçlarından biri, tek başına hükümet kurma konusunda rahat bir çoğunluk kazanan iktidar partisinin tek başına Anayasa değişikliği yapabileceği bir çoğunluğa ulaşamamış, bu konuda diğer partilerle geniş bir mutabakat zemininde buluşma zorunluluğunun ortaya çıkmış olmasıdır.

III. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİNE TOPLU BAKIŞ

Günümüz Türkiye'sinde çeşitli makamlarda görev yapan kişi organlar ve kurul organlar için yapılan seçimlerin türüne göre çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin değişik biçimleri uygulanmaktadır. Bunları ana çizgileriyle iki büyük grupta inceleyebiliriz:

A- Çoğunluk Sistemleri

Bu gruptaki sistemler, bir seçim çevresinde kaç kişi seçileceğine ve aranan çoğunluğun kaç oylamada elde edileceğine göre farklı özellikler gösterirler. Böylece tek veya çok adlı, tek veya iki turlu çoğunluk sistemleri karşımıza çıkar. Tek veya çok adlı çoğunluk sistemlerini temel ayırım, tek veya iki turlu çoğunluk sistemlerini ikincil ayırım olarak almak suretiyle hangi organların ya da hangi organların bir bölümünün nasıl seçildiklerini şöyle özetleyebiliriz:

Tek Adlı/Dar Bölgeli Çoğunluk Sistemi

Bir seçim çevresinde tek kişinin seçildiği durumlarda uygulanan sistem, zorunlu olarak çoğunluk sistemidir. Bir ülkedeki tüm seçim çevrelerinin buna göre düzenlenmesi, o ülkede "tek adlı çoğunluk sistemi" ya da -yaygın terimle- "dar bölge sistemi" olarak da adlandırılan "dar bölgeli çoğunluk sistemi" uygulandığı anlamına gelir⁴⁰. 2972 sayılı Kanun'a göre; belediye başkanı seçiminde her belde, büyükşehir belediye başkanı seçiminde -6.12.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun m.

⁴⁰ "Tek adlı çoğunluk" ya da "dar bölgeli seçim sistemi" hakkında bk. Türk/Tuncer, age, s. 9-14 (Türk); Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 5 vd; Türk, agb, s. 79.

29 ile değişik tanımla- "büyükşehir belediye sınırları", mahalle muhtarlığı için mahalle, köy muhtarlığı için köy, seçim çevresidir (m. 3/II, 4, 32/I). "Büyükşehir belediye sınırları", -6360 sayılı Kanun m. 4 ve 6 ile değişik- 10.7.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre "il mülkî sınırları" anlamına gelmektedir (m. 3/a, 5).

a) Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Anayasa'mızın 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanun'la değiştirilip 21 Ekim 2007 günü halkoylamasıyla kabul edilen hükümleri arasında Cumhurbaşkanlığı seçimi, öncelikli konu olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu hükümlere göre Cumhurbaşkanı, artık doğrudan doğruya halk tarafından seçilecektir (m. 101/I). Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı seçiminde seçim çevresi, bütün Türkiye ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız bakımından buldukları ülkelerdir.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olacaktır. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, onu izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy alan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur (m. 102/II).

Aynı hükümler, 19.1.2012 tarih ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu'nda da yer almıştır (m. 4/1).

Görüldüğü gibi, halkın oylarıyla yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi, gerek Anayasa'da, gerek Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu'nda tek turda nitelikli çoğunlukla sonuçlanabilen, bu olmazsa ikinci turda basit çoğunlukla tamamlanan bir seçim olarak düzenlenmiştir.

b) Belediye ve Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi

18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'a göre; "çoğunluk sistemi" uygulanan belediye başkanı seçimlerinde sandık kurullarınca gönderilen tutanaklar ilçe seçim kurulu tarafından birleştirilerek en çok oy alan aday, başkan seçilmiş olur (m. 2/II).

Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre; "Büyükşehir belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre büyükşehir belediyesi sınırları içindeki seçmenler tarafından doğrudan seçilir."

(m. 17/I c. 2). İlgili Kanun olan 2972 sayılı Kanun uyarınca büyükşehir belediye başkanı seçimlerinde ilçelerden gönderilen birleştirme tutanakları il seçim kurulu tarafından birleştirilerek en çok oy alan aday, büyükşehir belediye başkanı seçilmiş olur (m. 2/II, 22).

Görüldüğü gibi, ilçe veya illerde belediye ve büyükşehir belediye başkanları seçimleri, tek turda en çok oy alan adayların seçimiyle tamamlanan, nitelikli çoğunluk aranmayan, basit çoğunluğun yeterli olduğu tek adlı çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır.

c) Mahalle ve Köy Muhtarları Seçimi

Yakın zamana kadar tek adlı çoğunluk sistemine göre yapılan mahalle ve köy muhtarları seçimleri, –aşağıda görüleceği gibi, 2972 sayılı Kanun’da 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun m. 30 ile yapılan değişiklikten sonra– çok adlı çoğunluk sistemi içinde gerçekleştirilecektir (m. 32/IV).

2 . Çok Adlı/Geniş Bölgeli Çoğunluk Sistemi

Bir seçim çevresinde aynı seçimde birden çok kişinin seçildiği durumlarda “çok adlı çoğunluk sistemi” ya da “geniş bölge sistemi” veya “geniş bölgeli çoğunluk sistemi” söz konusudur. Bu sistem, her seçim çevresinde adaylar genellikle bir liste hâlinde seçmenlere sunulduğu için (örneğin 2972 sayılı Kanun m. 10/IVc, 32/III); “listeli çoğunluk” veya “liste usulü çoğunluk sistemi” olarak da adlandırılır⁴¹. Seçim çevresi, yapılan seçime göre belde, mahalle veya köy olabilir. 2972 sayılı Kanun’a göre; belediye meclisi kontenjan adayları seçiminde her belde, ihtiyar heyeti seçiminde mahalle, ihtiyar meclisi seçiminde köy, seçim çevresidir (m. 3, 32/I).

a) Belediye Meclisi Seçiminde Kontenjan Adayları

2972 sayılı Kanun, siyasi partilerin üye sayısı 9’dan çok olan belediye meclisleri için her birinin üye sayısına göre artan sayıda kontenjan adayı göstermelerini öngörmektedir. Kural olarak onda bir oranında kesme barajlı *d’Hondt* usulü nispî temsil sistemi uygulanan belediye

⁴¹ Metinde belirtilen çeşitli adlarla ifade edilen çok adlı veya geniş bölgeli çoğunluk sistemi hakkında bk. Türk, agb, s. 79; ayrıca Türk/Tuncer, age, s. 5 (Türk).

meclisi seçimlerinde üye sayısının 9'dan çok olması durumunda belirli sayıda üyenin kontenjan adayı olarak çoğunluk sistemine göre seçilmesi düzenlenmiş, böylece karma bir seçim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemeye göre; "Siyasî partiler, belediye meclis üye sayısı 9 ve 11 olan beldelerde bir, 15 olan beldelerde iki, 25 ve 31 olan beldelerde üç, 37 olan beldelerde dört, 45 olan beldelerde beş, 55 olan beldelerde altı adet [!] kontenjan adayı gösterir-ler." Kontenjan adayları, aday listelerinde nispi temsil sistemine göre seçilen diğer adayların "sıralamasına dahil edilmeyerek kontenjan adayı" olarak ayrıca yazılırlar (m.10/IV c). Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde "geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasî partinin kontenjan adayları belediye meclis üyeliğini kazanmış olurlar." (m. 23/a.VI c. 2). Böylece belediye meclisleri seçimlerinde nispi temsil yanında 1'den 6'ya kadar "kontenjan adayı" için tek adlı veya çok adlı (listeli) çoğunluk sistemine yer veren karma bir sistem uygulanmaktadır⁴².

b) Köy ve Mahalle Muhtarı, İhtiyar Heyeti ve İhtiyar Meclisi Seçimleri

2972 sayılı Kanun, köy ihtiyar meclisine, son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusu 1.000'e kadar olan köylerde 8, 1.001'den 2.000'e kadar olan köylerde 10, 2.000'den çok olan köylerde 12 üye seçilmesini; oyların tasnifi sonucunda nüfusu 1.000'e kadar olan köylerde ilk 4 üyenin, 1.001'den 2.000'e kadar olan köylerde ilk 5 üyenin, 2.000'den çok olan köylerde ilk 6 üyenin asıl, geri kalanların yedek üye olmasını; mahalle ihtiyar heyetine 8 üye seçilmesini; oyların tasnifi sonucunda en çok oy alan 4 üyenin asıl, geri kalanların yedek üye olmasını öngörmektedir (m. 30/a-b).

2972 sayılı Kanun'un 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun m. 30 ile değişik düzenlemesine göre; muhtar ile ihtiyar meclisi veya heyeti seçimlerinde, muhtar ile ihtiyar meclisi veya heyeti üye sayısı kadar ismin birlikte yazılı olduğu oy pusulası kullanılır. Oy pusulası Yüksek Seçim Kurulu'nca hazırlanan özel zarfa konularak oy sandığına atılır (m. 32/III). Seçimler, -2972 sayılı Kanun'un ifadesiyle- "ekseriyet sistemine göre yapılır" (m. 32/IV). Farklı bir hüküm bulunmadığı için bu

⁴² Türk, age (Seçim Hukukununun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 298; Türk, agb, s.101.

seçimler, çok adlı çoğunluk sistemine göre tek turda basit çoğunlukla gerçekleşmektedir. Muhtar ile ihtiyar meclisi veya heyeti üyelerinin aynı oy pusulasıyla seçilmesini öngören bu düzenleme, liste usulü çoğunluk sisteminin yeni bir uygulamasıdır.

B - Nispî Temsil Sistemleri

1. Milletvekili Seçimleri

Yukarıda görüldüğü gibi, 1961 Anayasası döneminde nispî temsil sistemi, çevre barajlı *d'Hondt*, millî bakiye (ulusal artık) ve barajsız *d'Hondt* türleriyle uygulandıktan sonra; -o dönemin siyasi istikrarsızlıklarına bir tepki olarak- 1982 Anayasası döneminde önce daraltılmış seçim çevrelerinde % 10 ülke barajı ile birlikte çevre barajlı *d'Hondt* olarak; sonra Milletvekili Seçimi Kanunu'nda 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı Kanun'la yapılan ve bugün de yürürlükte olan düzenlemeye göre; çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılmak, 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 26 ve daha çok olan iller üç seçim çevresine bölünmek suretiyle belirlenen seçim çevrelerinde (m. 4) ve Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve E. 1995/54, K. 1995/59 Kararı'yla çevre barajının iptalinden sonra % 10 ülke barajlı *d'Hondt* olarak uygulanmaya devam etmektedir (m. 33-34).

Yerel Yönetimler Seçimleri

Seçim çevresi, yapılan seçime göre ilçe, belde veya il sınırları olabilir. 2972 sayılı Kanun'a göre; il genel meclisi üyeleri seçiminde her ilçe, belediye meclisi üyeleri seçiminde her belde, seçim çevresidir (m. 3, 32/I). Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre, "Büyükşehir belediyelerinin sınırları, il mülkî sınırlarıdır. İlçe belediyelerinin sınırları, bu ilçelerin mülkî sınırlarıdır." (12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun'la değişik m. 5

a) İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi Seçimleri

1961 Anayasası döneminde il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde *d'Hondt* usulü nispî temsil sistemi herhangi bir baraj olmaksızın uygulanmıştır⁴³.

⁴³ 13 Mart 1329 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunu'na 19.7.1963 tarih ve 306

1982 Anayasası döneminde çıkarılan 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun ise, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde “onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi” uygulanacağını belirtmektedir. Şöyle ki: Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar toplamının “onda birine tekabül eden sayı”, seçime katılan bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayılarından ayrı ayrı çıkarılır. Bu Çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan partiler ve bağımsız adaylar, üyelik tahsisinde hesaba katılmaz. Diğer partiler ve bağımsız adayların oyları ise, *d'Hondt* sistemine göre bölünür ve elde edilen payların büyüklük sırasına göre üyelikler (belediye meclislerinde “kontenjan adayları” dışındaki üyelikler), ilgili partilere ve bağımsız adaya büyüklük sırasına göre tahsis edilir (m. 23/a). “Kesme baraj” olarak da adlandırılabilir onda bir indirimli baraj, klâsik çevre barajına oranla küçük partiler zararına daha etkili biçimde işleyen, büyük partilere bir ek prim veren bir yöntem niteliğindedir⁴⁴.

Seçime katılan bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oyları “onda birlik” geçersizlik indirimine tâbi tutan bu barajın Anayasa’ya aykırı olduğu iddiasıyla açılan iptal davası, Anayasa’nın belirli bir seçim sistemi öngörmediği, yapılan işlemlerin “birer hesap işi” olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’nce reddedilmiştir⁴⁵.

b) Büyükşehir Belediye Meclislerinin Oluşumu

Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na göre; “Büyükşehir belediye meclisi, büyükşehir belediyesinin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilen üyelerden oluşur. Büyükşehir belediye başkanı büyükşehir belediye meclisinin başkanı olup, büyükşehir içindeki diğer belediyelerin başkanları, büyükşehir belediye meclisinin doğal üyesidir.” (m. 12/I-II). İlgili Kanun olan 2972 sayılı Kanun’un 6. maddesinde “Büyükşehir belediye meclisine katılacak

sayılı Kanun’la eklenen ek m. 9/A-B, 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu’na 19.7.1963 tarih ve 307 sayılı Kanun’la eklenen ek m. 9/A-B.

⁴⁴ Türk, agb, s. 98; 2972 sayılı Kanun ve “onda birlik baraj” hakkında eleştirel değerlendirmeler için bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s.278, 279, 281-288, 295-299.

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi, 1.3.1984, E. 1984/1, K. 1984/2 (T.C. Resmî Gazete, 1.5.1984, S. 18388, s. 7-33, özellikle 19-24, 32; AYMKD, S. 20, s. 161-205, özellikle 181-192, 204.

üye sayısı" gösterilmiştir. Bu maddeye göre; büyükşehir belediye meclisleri, belediye sınırları içinde kalan ilçe seçim çevreleri için tespit edilen belediye meclisleri üye sayısının her ilçe için beşte biri alınmak suretiyle bulunacak toplam sayı kadar üyeden oluşur. Bu hesaplamada artık sayılar dikkate alınmaz. Yedek üyelikler de aynı usulle hesaplanır. (m. 6/a-b). 6. maddede tespit olunan büyükşehir belediye meclisi üyeleri, her ilçe ve ilk kademe belediyesi için seçilmiş olan asıl üyelerin seçiliş sırasına göre baştan başlayarak yeter sayıya kadar inilmek suretiyle bulunur. Yedek üyelikler de aynı usulle hesaplanır. (10.7.2004 tarih ve 5216 sayılı Kanun'la değişik m. 24/a-b).

Görüldüğü gibi, büyükşehir belediye meclisleri için ayrı bir seçim yapılması söz konusu değildir. Bu meclisler, büyükşehir belediye başkanının başkanlığında büyükşehir içindeki belediyelerin başkanları ile bu belediyelerin meclislerinden yukarıda belirtilen usule göre gelecek üyelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla büyükşehir belediye meclisi üyeleri iki görevi birlikte yürütmek durumundadırlar.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

1982 Anayasası döneminde Türkiye'de uygulanan seçim sisteminin belirgin özelliği olan % 10 baraj, –şüphesiz her seçimi etkileyen siyasal, ekonomik ve sosyal ortam içinde seçim sisteminin payı ölçüsündeki etkileriyle değerlendirildiğinde– şu özellikler dikkati çekmektedir:

1. Ülkemizde *d'Hondt* usulü nispî temsil sisteminin % 10 ülke barajı ve çevre barajı ile birlikte uygulandığı 6 Kasım 1983 milletvekili genel seçiminde 3, 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçiminde 3, 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçiminde 5 parti; yine *d'Hondt* usulü nispî temsil sisteminin çevre barajı olmaksızın % 10 ülke barajı ile uygulandığı 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçiminde 5, 18 Nisan 1999 milletvekili genel seçiminde 5, 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçiminde 2, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçiminde 3, 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçiminde 3 parti Meclis'e girmiş; 18 Nisan 1999 milletvekili genel seçiminden itibaren de bağımsız adaylar giderek artan sayılarla milletvekili seçilmişlerdir. Özetle 1982 Anayasası döneminde şimdiye değin yapılan 8 milletvekili genel seçiminin ilk ikisinde 3'er, izleyen üçünde 5'er, birinde yalnız 2, son ikisinde 3'er

parti Meclis'te yer almıştır. İlk iki milletvekili genel seçimi sonucunda Meclis'te 3 parti ile sınırlı kalan siyasî yelpaze, izleyen üç seçimde genişleyerek 5 partiye çıkmış, birinde daralarak 2 partiye düşmüş, son ikisinde sınırlı bir genişleme ile yeniden 3 partili olmuştur.

Bu arada tek başlarına % 10 ülke seçim barajını aşamayacak partilerin güçlü partilerin listelerinden adaylık yoluyla ya da bağımsız adaylarla Meclis'e girebildiklerini, böylece Meclis'te fiilen temsil edilen parti sayısının genellikle seçim kazanan parti sayısının üstünde olduğunu de unutmamak gerekir.

% 10 ülke barajının siyasî partileri zorladığı alternatiflerin sonucu olan bu durumlar bir yana bırakılırsa; açıkça görülen şudur: % 10 ülke barajı, çevre barajı olmasa da, oyların partiler arasında dağılması nedeniyle 5 partili, fakat çoğunlukla 3 partili, –şimdiye hükümet değin bir defa da olsa– 2 partili bir parlamento yapısı ortaya çıkarmaktadır.

2. 1982 Anayasası döneminde şimdiye değin yapılan 8 milletvekili genel seçiminin ilk ikisinde 3'er, izleyen üçünde 5'er, birinde yalnız 2, son ikisinde 3'er partinin Meclis'e girmesi, genelde seçmenlerin partiler arasındaki tercihlerinin bir seçimden ötekine kolayca değişmediğini, belirli bir kararlılık içinde kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda kırılma çizgisi, yalnız 2 partinin Meclis'e girdiği 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimidir.

3. 3 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların sırasıyla % 45.33 ve 13.03'ünün Meclis'te temsil edilmemesi, % 10 ülke seçim barajının –diğer etkenler yanında– yalnız temsilde adalet ilkesine aykırılık bakımından değil, doğrudan doğruya seçimin mantığı bakımından çok ciddi sorunlar yaratmaya elverişli olduğunu göstermektedir. Hele 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçiminde yaklaşık her iki seçmenden birinin oyu parlamento aritmetiğine hiç yansı-mamış; Meclis dışında kalmıştır. Dolayısıyla % 10 ülke barajı, seçimleri en az belirli bir halk desteğine sahip siyasî partiler arasında bir yarış olmaktan çıkarıp, bu oran altında oy alan partileri saf dışı bırakan engelli bir koşuya dönüştürmektedir.

4. Böylece % 10 ülke seçim barajı, çoğunluk sistemlerine benzer iki veya üç partili bir parlamento aritmetiğinin oluşmasına yol açmaktadır. Üstelik bu durum, çoğunluk sistemlerinden daha adaletsiz bir biçimde gerçekleşmektedir. Çünkü çoğunluk sistemlerinde herhangi

bir baraj olmadığı için siyasî partiler, güçlü oldukları seçim çevrelerinde milletvekili çıkarma olanağını bulabilirler. % 10 ülke barajı, nispi temsil sisteminin temel işlevi olan adalet ilkesi ile çelişecek biçimde bu şansı ortadan kaldırmaktadır. Ülkemizde uygulanan seçim sistemi, böyle bir şans verecek, başka ülkelerde örnekleri bulunan bir emniyet supabından yoksundur⁴⁶.

5.1982 Anayasası döneminde şimdiye değin yapılan ve ilk üçü çevre barajı ile birlikte, izleyen beşi yalnız % 10 ülke barajı ile yapılan 8 milletvekili genel seçiminin beşi, bir tek parti hükümeti kurmaya elverişli bir parlamento çoğunluğu getirmiş; diğerlerinde ise milletvekillikleri, partiler arasında iki veya üç partili koalisyon ya da üç partili azınlık koalisyonu veya tek partili azınlık hükümeti kurulmasını zorunlu kılacak biçimde paylaşılmıştır. Demek ki % 10 ülke barajı da, milletvekili genel seçiminden bir tek parti hükümeti çıkmasını garanti etmemektedir. Dolayısıyla temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmadığı gibi, yönetimde istikrar amacını aşan sonuçlar da getiren % 10 ülke seçim barajının bu oranda sürdürülmesi hiçbir biçimde savunulamaz.

6. % 10 ülke seçim barajı, seçmeni gerçek siyasî görüşüne uygun oy kullanmak yerine, bu barajı aşabileceğini düşündüğü partiler arasında tercih yapmaya zorlamaktadır. Böylece % 10 ülke barajının, seçmeni oyunu özgürce kullanmaktan alıkoyan; kazanma şansı olan, bu anlamda büyük partilerden kendi görüşüne yakın gördüğü birine oy vermek zorunda bırakan bir yönlendirme işlevi ortaya çıkmaktadır.

⁴⁶ Federal Almanya'da Bundestag (Federal Meclis) üyelerinin yarısının tek adlı çoğunluk sistemine, yarısının federe devletler düzeyinde eskiden d'Hondt, şimdi küçük partilere daha çok şans veren Hare/Niemeyer usulü nispi temsil sistemine göre seçilmesini öngören Federal Seçim Kanunu, partilerin ikinci yaridan sandalye dağılımına ülke genelinde geçerli oy toplamının % 5'ini almaları veya birinci yaridan en az üç seçim çevresinde birer sandalye kazanmaları koşuluna bağlanmıştır. Fakat bu koşul, ulusal azınlıklar tarafından tevdi edilen listeler hakkında uygulanmaz (Bundeswahlgesetz §§ 5-6). Federal Almanya'da uygulanan seçim sistemi hakkında ayrıntılı olarak bk. Klaus von Beyme, Das politische System der Bundesrepublik Deutschland nach der Vereinigung, 6. Ausgabe, München/Zürich 1991, s.82-92.

İsveç'te bir partinin Riksdag (Devlet Meclisi) seçimlerinde sandalye dağılımına katılabilmesi için ülke genelinde kullanılan oyların en az % 4'ünü alması gerekir. Fakat ülke çapında daha az oy almış bir parti de, en az % 12 oy topladığı herhangi bir seçim çevresinde daimi seçim çevresi sandalyelerinin dağıtımına katılır (Regeringsformen, 3 kap. 7 §)

Gerek Federal Almanya, gerek İsveç seçim sistemleri hakkında toplu bilgi için ayrıca bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 12.

7. Anayasamız, siyasî partilere Devletin “yeterli düzeyde ve hakça malî yardım” yapmasını, bu yardımın tâbi olduğu esasların kanunla düzenlenmesini öngörmektedir (m. 68 sf). Siyasî Partiler Kanunu, Yüksek Seçim Kurulu’nca son milletvekili genel seçimine katılma hakkı tanınan ve Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 33. maddesindeki genel barajı aşmış bulunan partilere her yıl toplam geçerli oy sayıları ile orantılı Hazine yardımı yapılmasını; ayrıca –daha az miktarda olsa da– milletvekili genel seçiminde geçerli oyların % 7’sinden fazlasını alan siyasî partilere de Devlet yardım yapılmasını düzenlemiştir (Ek m. 1/I, IV). Bu yardımın da ülke seçim barajında yapılacak değişikliğe paralel olarak yeniden düzenlenmesi gerekir.

V. ÖNERİLER

Yukarıdaki açıklamaların ışığında Türk seçim mevzuatında öncelikle yapılması gereken değişiklikler şöyle sıralanabilir:

1. Gerek milletvekili, gerek il genel ve belediye meclisleri üyeleri seçiminde alışılmış bir yöntem olarak *d’Hondt* usulü nispi temsil sistemi uygulamasına devam edilmelidir (MvSK m. 34, 2972 sayılı Kanun m. 23/a).

Bu konuda 1961 Anayasası döneminin siyasal koşulları içinde barajsız *d’Hondt* sistemi uygulamasının getirdiği, Anayasa Mahkemesi’nin 1968’de çevre barajını iptal ederek⁴⁷ oluşmasına katkıda bulunduğu, birbirini izleyen genellikle kısa ömürlü koalisyon veya azınlık hükümetleriyle istikrarsızlığın dönemin belirgin özelliği hâline geldiği ortamdan büyük partilere daha çok prim veren bir sistemle çıkma arayışı ile *d’Hondt* sistemi yerine tarafımızdan ilk kez 1976 yılında önerilen, o nedenle doktrinde “*Türk sistemi I*” ve “*Türk sistemi II*” olarak adlandırılan, 1992 yılında Adalet Bakanlığı’nca oluşturulan Uzmanlar Komisyonu’nca hazırlanan ve 1995 yılında yayımlanan Seçim ve Siyasî Partiler Kanunları Değişiklik Öntasarısında iki alternatif olarak kabul edilen “1.5’la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme” veya “Azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma” formülleri üzerinde de durulabilir⁴⁸.

⁴⁷ Bk. yuk. dn. 11.

⁴⁸ (48) O tarihteki görev ve sıfatlarıyla Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Fulya Kantarcıoğlu, AÜHF Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hikmet Sami Türk (Raportör),

Bu formüllerden “1.5’la başlayan yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme” başlıklı birincisinin, 1982 Anayasası ile ilgili hazırlık çalışmaları sırasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelelerinin ilgili öğretim üyelerince hazırlanan “Gerekçeli Anayasa Önerisi” ile birlikte sunulan “Seçim Sisteminde Değişiklik Önerisi”nde “Türkiye koşullarına en uygun formül olabileceği” belirtilmişti⁴⁹. Daha önce Türkiye’de siyasetle ilgili uluslararası incelemelerde de üzerinde durulan bu formül⁵⁰, o dönemde Danışma Meclisi’nin üç üyesi tarafından

AÜHF Öğretim Üyesi ve Bakanlık Yüksek Müşaviri Prof. Dr. Oya Araslı, İÜHF Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erdoğan Teziç, Ceza İşleri Genel Müdürü Yaşar Büken, Kanunlar Genel Müdürü Uygur Aktalay, Kanunlar Genel Müdür Yardımcısı Ali Güven ve Kanunlar Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Ali Em’den oluşan Uzmanlar Komisyonu’nca hazırlanan Öntasarı metni için bk. Seçim ve Siyasal Partiler Kanunları Değişiklik Öntasarısı ve Gerekçesi, Ankara 1995 (T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, Özel Seri No. 2), s. 21 vd (Öntasarı m. 23 ile değiştirilmesi önerilen Milletvekili Seçimi Kanunu m. 34), 52-56 (m. 23 Gerekçesi).

“1.5’la başlayan yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme” ve “Azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma” formülleri hakkında ayrıntılı açıklamalar için bk. Türk/Tuncer, age, s. 33-36 (Türk); Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 22-24, 33-35, 41-43, 53 vd, 119 vd; Türk, agb, s. 93-95; ayrıca “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, İstanbul 1995 (Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yayınları: 3), s. 45-52, özellikle 48 vd (4 Haziran 1994 günü Türk Hukukçu Kadınlar Derneği’nce İstanbul’da düzenlenen Panel’de Prof. Dr. Hikmet Sami Türk’ün yaptığı konuşma).

Bu formüller hakkında genel açıklamalar veya toplu bilgi için bk. Oya Araslı, Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987), Ankara 1989, s. 304 vd; Abidin Dursun Kaleli, Siyasetin Temel Unsurları, 2. bası, Ankara 1995, s. 105-108; Özer Gürbüz, “Seçim Sistemleri ve Parti İçi Demokrasi”, Ankara 1997 (Türk Parlamenterler Birliği Konferansları Yayın No. 3), s. 13 vd; Yavaşgel, age, s. 208-213; Hasan Buran, Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Ankara 2005 (Siyasal Kitabevi), s. 81 vd, 132, 172-179; Şeref İba, Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), Ankara 2006 (Turhan Kitabevi Yayınları), s. 174 vd; Şeref İba, Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, 2. bası, Ankara 2008 (Turhan Kitabevi Yayınları), s. 189; ayrıca İhsan Dede, Seçim Sistemi ve Yöneten Demokrasi “Altın Oy Sistemleri”, Kocaeli [2001], s. 152 vd.

24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimi sonuçlarının bu formüllere göre hesaplanması ile ilgili bir çalışma TBMM Kütüphanesi ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi’nce yapılmıştır: Sevgi Korkut/Levent Bayraktar (Haz.), 24 Aralık 1995 Seçim Sonuçlarının “Buçuklu Bölme” ve “Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi ile Çarpma” Formüllerine Uygulanması Durumunda Seçim Çevrelerinde ve Türkiye Genelinde Siyasal Partilerin Çıkaracakları Milletvekili Sayıları, Şubat 1996. Gerekçeli Anayasa Önerisi, Ankara 1982 (AÜSBF Yayınları: 497), s. 193-202, özellikle 199 vd.

⁴⁹

⁵⁰

(50) Durham Üniversitesi Siyaset Bölümü öğretim üyesi William Hale, International Journal of Middle East Studies (Ortadoğu İncelemeleri Uluslararası Dergisi) Mayıs 1980 sayısında yayımlanan “The Role of the Electoral System in Turkish Politics” (Türk Siyasetinde Seçim Sisteminin Rolü) başlıklı makalesinde “1.5’la baş-

Millet-vekili Seçimi Kanunu Tasarısı için “*Türk sistemi*” adıyla önerildiği gibi⁵¹, Meclis dışından da desteklenmiştir⁵². Aynı görüş, doktrinde

layan yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme” formülünü de incelemiştir. Makalenin “D’Hont System without Barrage, with altered Divisor” (Değiştirilmiş Bölümlü Barajsız d’Hondt Sistemi) ara başlığını taşıyan bir bölümü, –tarafımızdan yapılan Türkçe çevirisiyle birlikte– şöyledir:

“In an interesting address delivered to the Symposium organised by the Turkish Political Sciences Association to celebrate the 100th Anniversary of the first Ottoman Constitution, held in Ankara in April 1976, Dr. Hikmet Sami Türk put forward a number of proposals for possible alteration of the d’Hont system by changing the divisor used to determine the distribution of seats in each constituency. Among other things, Dr. Türk suggested that instead of dividing each party’s vote by 1, 2, 3, etc., as at present, the succession 1.5, 2.0, 2.5 etc., could be used, so as to increase the weighting in favour of the bigger parties.

Dr. Türk’s calculations suggest that, had this method been applied in 1973, no party would have won an overall majority, but that the Republican People’s Party would have been within twenty seats of one, which might have made coalition building an easier task. The advantage of this proposed system is that it would be easy to implement, since it would involve no alteration of the present constituency boundaries and (presumably) would not necessitate a reversal of its 1968 decision by the Constitutional Court. ...” (William Hale, “The Role of the Electoral System in Turkish Politics”, International Journal of Middle East Studies, Vol. 11, May 1980, No. 3, p. 413).

“Siyasi İlimler Türk Derneği tarafından ilk Osmanlı Anayasasının 100. Yılı kutlamak için Nisan 1976’da Ankara’da düzenlenen Sempozyuma sunduğu ilginç bir bildiri de Dr. Hikmet Sami Türk, her seçim çevresinde sandalye dağılımını belirlemek için kullanılan bölünleri değiştirmek suretiyle d’Hondt sistemini değiştirebilecek bir dizi öneri ortaya koydu. Dr. Türk, diğerleri arasında, her partinin oylarını hâlen yapıldığı gibi 1, 2, 3 vb ile bölmek yerine büyük partilerin ağırlığını artırmak için 1.5, 2.0, 2.5 vb dizisinin kullanılmasını önerdi.

Dr. Türk’ün hesapları, eğer bu yöntem 1973’te uygulanmış olsaydı, hiçbir parti tam bir çoğunluk kazanamamakla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi’nin böyle bir çoğunluğa koalisyon kurulmasını daha kolay bir iş durumuna getirecek biçimde yirmi sandalye daha yakın olabileceğini gösteriyor. Önerilen sistemin avantajı, mevcut seçim çevreleri sınırlarının değiştirilmesinin ve (her hâlde) Anayasa Mahkemesi’nin 1968 kararını kaldırmasını gerektirmeyeceği için, uygulanmasının kolay olmasıdır. ...” (William Hale, “Türk Siyasetinde Seçim Sisteminin Rolü”, Ortadoğu İncelemeleri Uluslararası Dergisi, C. 11, Mayıs 1980, s. 413)

51 Üç Danışma Meclisi üyesinin Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı için “*Türk sistemi*” önerisi ve bu konudaki tartışma ile ilgili olarak bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 56-63.

52 (52) Siyasal bilimci eski Maliye ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Doç. Dr. Deniz Baykal, o dönemdeki seçim sistemi tartışmaları sırasında şu açıklamayı yapmıştır: “... Koalisyon ihtiyacını ortadan kaldırmak amacıyla iki büyük partiye prim verecek yöntemin oluşumunu, bu seçim sisteminin hesaplama yönteminde küçük bazı değişikliklerle sağlamak mümkündür. Bu konuda Doç. Dr. Hikmet Sami Türk’ün değerli bir çalışması vardır. Son seçim sisteminde [barajsız d’Hondt sistemine] göre toplanan oylar, milletvekili sayısına dönüştürülürken, yapılan hesaplamada, bugün olduğu gibi 1’den başlayan birer aralıklı aritmetik dizi yerine, bir buçuktan başlayan ve yarımsar aralıklı bir dizi esas alınacak olursa örneğin 1977 seçim

ve basında her iki formül bakımından da ifade edilmiştir⁵³.

DSP, 4 Mayıs 1989 günü Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'nda karara bağlanıp Genel Başkan *Bülent Ecevit* tarafından 5 Mayıs 1989 günü basına açıklanan Seçim Sistemini Adilleştirme Projesi çerçevesinde milletvekili seçimi için "Bağdaştırılması gereken amaçlar" olarak; "1. Ulusal iradenin gerçeğe yakın bir ölçüde Meclis'e yansması; 2. Koalisyon zorunluluklarıyla karşılaşma olasılığından korkma-makla birlikte, yüzde 45'e yakın oy alabilen bir partinin tek başına yeterli çoğunluk sağlayarak hükümet kurabilmesi; 3. Meclis içindeki muhalefetin, iktidarı etkin biçimde denetleyebilecek kadar güçlü ve ağırlıklı olabilmesi; 4. Gerek sağın gerek solun uç kesimlerindeki partilerin de Meclis'te temsil edilebilme olanağına, en azından umuduna kavuşabilmeleri" amaçlarını ilân ettikten sonra; "Oylara göre milletvekilliklerinin partilere dağılımını belirleyici aritmetik formüller[in] de" bu "dört amaçlı bağdaştırıp bir arada gerçekleştirecek nitelikte" olması gerektiğini; "Seçim sistemleri konusunda uzman olan Prof. Dr. *Hikmet Sami Türk*'ün 'Nasıl Bir Seçim Sistemi?' başlıklı çalışması[nın], aritmetik formüller konusunda ayrıntılı teknik bilgiler" içerdiğini ve "değişik seçenekleri" gösterdiğini anılan makalenin yayımlandığı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'ne yollama yaparak belirtmiştir⁵⁴.

2. Milletvekili Seçimi Kanunu'nda "Genel baraj" olarak adlandırılan ülke seçim barajı, demokratik ülkelerde örneği bulunabilecek makul bir orana, % 5'e veya daha aşağıya çekilmelidir (m. 33).

3. Bu oranı tutturamamakla birlikte en az üç seçim çevresinde ayrı ayrı kullanılan geçerli oylar toplamının % 10'unu aşan oranda oy alan siyasi partiler, o çevrelerdeki sandalye dağılımında hesaba katılmalıdır.

sonuçlarında koalisyonla gerek kalmayacaktı." (Milliyet, 18.10.1982: "Baykal: Bu Anayasanın betonarme hesapları yanlış").

1977 milletvekili genel seçiminin resmî sonuçları ile bu seçimde "1.5'la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme" formülü uygulansaydı Millet Meclisi'ndeki sandalye dağılımı için bk. Türk, age (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 57.

⁵³ Bu yönde bk. Araslı, age, s. 304 vd; Gürbüz, age, s. 26 vd; Yavaşgel, age, s. 212 vd; Buran, age, s. 132, 178 vd; Yankı, 25 Nisan-1 Mayıs 1983, s. 66 "Seçim Kanunu ve Demokratik İstikrar".

⁵⁴ Bk. "Demokratik Sol Parti'nin Seçim Sistemini Adilleştirme Projesi", Güvercin, S. 7-8-9, Mart-Nisan-Mayıs 1989, s. 28 vd, 32.

4. İl genel ve belediye meclisleri seçimlerinde uygulanan onda birlik kesme baraj yönteminden vazgeçmeli (krş. 2972 sayılı Kanun m. 23/a), seçim çevreleri itibarıyla % 5 veya daha aşağıya çekilebilecek bir barajla yetinmelidir.

5. Siyasî partilerce milletvekili ve yerel yönetimler adaylarının belirlenmesinde parti örgütlerinin daha etkili olması sağlanmalıdır (krş. Siyasî Partiler Kanunu m. 37).

6. Anayasa ve seçim kanunlarına siyasî partilerin milletvekili ve yerel yönetimler meclisleri seçimleri aday listelerinde kadın ve erkeklerin kural olarak eşit oranlarda (% 50-50) yer almasını kolaylaştıracak hükümler konulmalıdır (krş. AY m. 10/II, 67/II c. 1)⁵⁵.

7. Anayasa ve seçim kanunlarına yabancı ülkelerde çalışan vatandaşlarımızın kendi aralarından seçecekleri milletvekillerini Meclis'e gönderebilmeleri için çıkaracağı milletvekili sayısı Yüksek Seçim Kurulu'nca belirlenecek bir yurt dışı seçim çevresi oluşturulmasına olanak sağlayacak hükümler konulmalıdır (krş. AY m. 67/II c. 2; 26.4.1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 13.3.2008 tarih ve 5749 sayılı Kanun'la değişik m. 94/A-94/E)⁵⁶.

8. Milletvekili seçimlerinde siyasî partilerin işbirliği yapmalarına, ortak seçim programı ve ortak liste düzenlemelerine olanak sağlanmalı; böylece muvazaalı yollara gitmelerine gerek bırakılmamalıdır (krş. Milletvekili Seçimi Kanunu m. 16/I, Siyasî Partiler Kanunu m. 90/II)⁵⁷. Nitekim Anayasa, en son milletvekili genel seçiminde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu aşan partilerin ortak Cumhurbaşkanı adayı gösterebileceklerini hükme bağlamıştır (m. 101/III c. 2).

9. Oyların sayım ve dökümünde, ilçe ve iller ile Türkiye genelinde birleştirilmesinde seçim sonuçlarını herhangi bir biçimde değiştirebilecek elektronik hileleri de önleyici, seçimin dürüstlüğünü bu yönden

⁵⁵ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bk. Hikmet Sami Türk, "Anayasa Değişikliği İçin Öneriler", Parlamento, Eylül/Ekim 2011, S. 277, s. 33 vd.

⁵⁶ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bk. Türk, a.g.m. (Anayasa Değişikliği İçin Öneriler), Parlamento, Eylül/Ekim 2011, S. 277, s. Parlamento, Eylül/Ekim 2011, S. 277, s. 34).

⁵⁷ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bk. Türk, a.g.e. (Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri), s. 144 vd.

de sağlayıcı bir denetim sistemi kurulmalıdır (krş. AY m. 79/II). Bu bağlamda son olarak 13.3.2008 tarih ve 5749 sayılı Kanun ile 8.4.2010 tarih ve 5980 sayılı Kanun'la 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da yapılan dört değişiklik önem kazanmaktadır:

a) 298 sayılı Kanun'un "Oy verme araçları ve teslimi" kenar başlıklı 68. maddesine eklenen aşağıdaki ilk iki fıkra, oy verme işlemlerinin saydamlığı ve karışıklığa yer vermeden yürütülmesi açısından önem taşımaktadır:

"Oy sandıkları, eni 40, boyu 55, yüksekliği 50 santimetre, şeffaf, ısıya ve kırılmaya dayanıklı sert plastikten mamül, kapağı iple bağlanıp mühürlenmeye elverişli ve kapağının üzerinde zarfların atılmasına uygun; boyu 25, eni 1 santimetre ebatlarında bir açıklık olacak şekilde yaptırılır.

Milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye ve muhtarlık seçimlerinde oy sandıklarında kullanılır." (5980 sayılı Kanun m. 10).

b) 298 sayılı Kanun'un seçmen kimliğinin tespiti ilgili 87. maddesine eklenen ibare ve fıkralarla yapılan düzenlemeye göre; "Sandık seçmen listesinde yazılı seçmenin kimliği, nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan resmî belgelerle belirlenir." (5749 sayılı Kanun m. 15). "Üzerinde Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası olmayan bir kimlik belgesi ibraz eden seçmenin oy kullanabilmesi için, bu belgelerin ayrıca seçmen bilgi kâğıdını veya Türkiye Cumhuriyeti kimliğini ispata elverişli Yüksek Seçim Kurulu tarafından ilân edilen bir belgeyi de ibraz etmesi şarttır." (5980 sayılı Kanun m. 16). Bu hükümler aynı seçmenin birden çok oy kullanmasının, başka bir deyişle, aynı zamanda bir suç niteliği taşıyan mükerrer oy kullanmanın önlenmesi (krş. 298 sayılı Kanun m. 160/III), böylelikle seçimin dürüstlüğünün sağlanması bakımından önem taşımaktadır (krş. AY m. 79/II).

c) 298 sayılı Kanun'un siyasî partilerin il ve ilçe seçim kurullarında temsilci bulundurmaları ile ilgili 17. maddesine 2. cümle olarak şu hüküm eklenmiştir: "Ayrıca seçime katılan siyasî partilerden, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde en çok oy almış olan dört siyasî parti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasî partiler, o siyasî parti genel başkanları tarafından yazılı olarak yetki veril-

miş olması şartıyla Yüksek Seçim Kurulunda da bir asil ve bir yedek üye bulundurabilir.” (5980 sayılı Kanun m. 1). Bu temsilciler, oy kullanamamakla birlikte; Kurul’un bütün çalışmalarına ve görüşmelerine katılma hakkına sahiptirler.

d) Yukarıdaki hükmü tamamlayan bir düzenleme, 298 sayılı Kanun’a “Ek madde 9” olarak eklenmiştir. Bu düzenleme şöyledir:

“İlçe seçim kurullarından Yüksek Seçim Kuruluna elektronik ortamda gönderilen sandık ölçekli sonuçlarını, talepleri hâlinde seçime katılan siyasî parti genel merkezlerinin de eş zamanlı olarak izleyebilmeleri ve aynı formatta bilgisayar ortamında saklayabilmeleri için gerekli her türlü tedbir, Yüksek Seçim Kurulu tarafından alınır. Siyasî parti genel merkezleri bu suretle elde ettikleri seçim sonuçlarını, Yüksek Seçim Kurulunca belirlenen süre bitimine kadar kendi teşkilâtlarına veya üçüncü şahıslara gönderemez ve kamuoyuna açıklayamaz.

Yüksek Seçim Kurulu, siyasî parti genel merkezlerinin kullanımına açılacak veri tabanları ile ilgili her türlü güvenlik tedbirlerini alır.” (5980 sayılı Kanun m. 21).

10. Son milletvekili genel seçiminde en az % 3 oranında oy alan siyasî partilere aldıkları oy sayıları ile orantılı Devlet yardımı yapılması, ayrıca Yüksek Seçim Kurulu’nca milletvekili ve yerel yönetimler seçimlerine katılma hakkı tanınan partilere önceki seçimlerde aldıkları oy sayıları ile orantılı seçim dönemi yardımı yapılması yeniden düzenlenmelidir (krş. AY m. 68 sf, SPK ek m. 1).

VI. SONUÇ

Seçimler, demokratik rejimin olmazsa olmaz koşuludur. Siyasî partiler, -Anayasa’da belirtildiği gibi- “demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” (m. 68/II). Bu bakımdan ülkemizde 70 yıla yaklaşan bir süre içinde, çeşitli sistemlerin denendiği çok partili seçimlerde edinilen deneyimlerin bir özeti olarak Anayasa’da ifadesini bulan “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkelerini makul bir sentez içinde gerçekleştirecek bir seçim sistemi ne kadar gerekli ise (m. 67/VI); seçimlerin dürüstlüğünü hiçbir şüpheye yer bırakmayacak biçimde sağlayacak önlemlerin alınması da o kadar önemlidir (AY m. 79/II). Ayrıca “seçim” dediğimiz demokratik yarışa katılan siyasî par-

tilere yeni bir anlayışla “yeterli düzeyde ve hakça malî yardım” yapılması, sistemi güçlendirecek bir uygulama olacaktır (AY m. 68 sf, SPK ek m. 1).

EK

2.3.2014 tarih ve 6529 sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 4. maddesi ile Siyasî Partiler Kanunu’nun ek 1. maddesinde değişiklik yapan düzenlemeye göre; “Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 3’ünden fazlasını alan siyasî partilere de Devlet yardımı yapılır. ... Bu fıkra uyarınca yapılacak yardım bir milyon Türk Lirasından az olamaz.”

Kaynakça

- Armağan Servet, Türk Esas Teşkilât Hukuku, İstanbul 1979 (İÜHF Yayınları No. 2584/580).
- Bakır Sonnur/Küçüköğlü Semra/Pehlivan Sevgi (Haz.), Seçim, Seçim Sistemleri Ve Türkiye’deki Uygulamaları, Ankara 1982 (TBMM Kütüphane Ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları: 5).
- Von Beyme Klaus, Das Politische System Der Bundesrepublik Deutschland Nach Der Vereinigung, 6. Ausgabe, München/Zürich 1991.
- Buran Hasan, Seçim Sistemleri Ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Ankara 2005 (Siyasal Kitabevi).
- “Demokratik Sol Parti’nin Seçim Sistemini Adilleştirme Projesi”, Güvercin, S. 7-8-9, Mart-Nisan-Mayıs 1989, S. 22-29, 32.
- Gereğçeli Anayasa Önerisi, Ankara 1982 (AÜSBF Yayınları: 497).
- Günel Erdoğan, Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Ankara 2005 (Turhan Kitabevi Yayınları)
- Gürbüz Özer, “Seçim Sistemleri Ve Parti İçi Demokrasi”, Ankara 1997 (Türk Parlamenterler Birliği Konferansları Yayın No. 3).
- Hale William, The Role Of The Electoral System İn Turkish Politics”, International Journal Of Middle East Studies, Vol. 11, May 1980, No. 3, P. 401-417.
- İba Şeref, Anayasa Ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), Ankara 2006 (Turhan Kitabevi Yayınları).
- İba Şeref, Anayasa Hukuku Ve Siyasal Kurumlar, 2. Bası, Ankara 2008 (Turhan Kitabevi Yayınları).
- Kaleli Abidin Dursun, Siyasetin Temel Unsurları, 2. Bası, Ankara 1995.
- Korkut Sevgi/Bayraktar Levent (Haz.), 24 Aralık 1995 Seçim Sonuçlarının “Buçuklu Bölme” Ve “Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi İle Çarpma” Formüllerine Uygulanması Durumunda Seçim Çevrelerinde Ve Türkiye Genelinde Siyasî Partile-

- rin Çıkaracakları Milletvekili Sayıları, Şubat 1996 (TBMM Kütüphane Ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi).
- “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, İstanbul 1995 (Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yayınları: 3)
- Özçelik A. Selçuk, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, C. 2, Türkiye'nin Siyasî Rejimi Ve Müesseseleri, 1. Kitap, İstanbul 1976 (İÜHF Yayınları No..2134/475).
- Sanal Türker, Türkiye'nin Hükümetleri, Ankara 1997.
- “Seçim Kanunu Ve Demokratik İstikrar”, Yankı, 25 Nisan-1 Mayıs 1983, S. 66.
- Seçim Ve Siyasî Partiler Kanunları Değişiklik Ön Tasarısı Ve Gereğçesi, Ankara 1995 (T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, Özel Seri No. 2)
- Soyсал Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6. Bası, İstanbul 1986 (Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 12).
- Teziç Erdoğan, Siyasî Partiler (Partilerin Hukukî Rejimi Ve Türkiye'de Partiler), İstanbul 1976 (Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 47).
- Tuncer Erol, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler, Ankara 2002 (TESAV Yayınları No. 17).
- Tuncer Erol, 1946 Seçimleri, Ankara 2008 (TESAV Yayınları No. 32).
- Tuncer Erol, 1961 Seçimleri, Ankara 2012 (TESAV Yayınları No. 39)
- Tuncer Erol, Seçim 2007. 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri, Sayısal Ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2007 (TESAV Yayınları No. 31).
- Tuncer Erol, Seçim 2011. 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri, Sayısal Ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2011 (TESAV Yayınları No. 37).
- Tuncer Erol, Cumhuriyet Senatosu Seçimleri, Ankara 2010 (TESAV Yayınları No. 35)
- Tuncer Erol/Danacı Necati, Çok Partili Dönemde Seçimler Ve Seçim Sistemleri, Ankara 2003 (TESAV Yayınları No. 21).
- Tuncer Erol/Kasapbaş Coşkun/Tuncer Bülent, Seçim 2002. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal Ve Siyasal Değerlendirme, Ankara 2003 (TESAV Yayınları No. 20).
- Türk Hikmet Sami, “Anayasa Değişikliği İçin Öneriler”, Parlamento, Eylül/Ekim 2011, S. 277, S. 32-36.
- Türk Hikmet Sami, “Demokratik Açılımın Ön Koşulu: Seçim Barajını İndirmek”, Cumhuriyet, 8.6.2010, S. 2.
- Türk Hikmet Sami, Seçim Hukukunun Temel Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Ankara 1997 (TESAV Yayınları No. 13).
- Türk Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri Ve Anayasal Tercih”, Anayasa Yargısı, S. 23, Ankara 2006 (Anayasa Mahkemesi Yayınları: 54), S. 75-113, Tartışma: 185-187.
- Türk Hikmet Sami /Tuncer Erol, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları, Ankara 1995 (TESAV Yayınları No. 6).
- Yavaşgel Emine, Temsilde Adalet Ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri Ve Türkiye'deki Durum, Ankara 2004 (Nobel Yayın No. 738, Hukuk Yayınlar Dizi No. 31).
- Yücekök Ahmet N., Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamantonun Evrimi, Ankara 1983 (AÜSBF Yayınları: 533).